

CZU: 347.962(478)

https://doi.org/10.52277/1857-2405.2025.1(72).04

RAZA DE ACȚIUNE A ETICII JUDICIARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Ștefan MILICENCO,
doctorand, USM
<https://orcid.org/0000-0002-3241-5337>

SUMAR

În Republica Moldova, problema răspunderii judecătorilor a căpătat o importanță deosebită, având în vedere că angajarea oricărei forme de răspundere a acestora implică, în mod explicit sau implicit, un abuz sau derapaj de la normele eticii judiciare. În condițiile în care aceasta a devenit un component de bază al cunoscutelor procese de „pre-vetting” și „vetting”, am decis ca obiectul prezentului studiu să fie determinarea razei de acțiune a eticii judiciare în Republica Moldova. În acest scop, a fost realizată o analiză a conceptelor și rolurilor eticii, deontologiei și disciplinei judecătorilor. Rezultatele studiului denotă că, din 2022, raza de acțiune a eticii judiciare s-a extins și astăzi ea nu mai cuprinde doar formele tradiționale de răspundere a judecătorilor. Astfel, sunt aduse în discuție anumite probleme de punere în aplicare a eticii judiciare și este relevată o soluție ce ar ajuta la prevenirea încălcărilor etice din partea judecătorilor și la creșterea încrederii societății în instanțele judecătorești din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *răspunderea judecătorilor, etica judiciară, deontologia judiciară, disciplina judecătorilor, pre-vetting, vetting.*

Introducere

În Republica Moldova, în contextul aplicării Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025 [8], a devenit deosebit de actuală problematica răspunderii judecătorilor. Statul este obligat să asigure pentru judecători un climat în care aceștia să-și poată exercita funcția în deplină independență. Totodată, independența judecătorului este în mod necesar restrânsă de anumite forme de răspundere a acestora. Or, statutul constituțional al judecătorului, care îi garantează independența, nu constituie privilegiul lui personal, ci un bun al întregii societăți, judecătorii fiind chemați să asigure protecția eficientă a drepturilor fiecărui membru al societății [5, § 83]. Deci, nu trebuie să existe nicio dihotomie între prin-

THE REACH OF JUDICIAL ETHICS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

SUMMARY

In the Republic of Moldova, the issue of judges' liability has gained significant importance, as the pursuit of any form of their liability is always indicative, explicitly or implicitly, of abuse or a deviation from judicial ethics. As judicial ethics has become a basic component of the „pre-vetting” and „vetting” processes, the object of this study is to determine its reach in the Republic of Moldova. For this purpose, an analysis of the concepts and roles of ethics, deontology and discipline of judges was conducted. The results of the study reveal that since 2022, the reach of judicial ethics has expanded, because it no longer encompasses only the traditional forms of liability of judges. Thus, certain issues of implementation of judicial ethics are discussed and a solution that would help prevent ethical breaches by judges and increase society's trust in Moldovan courts is revealed.

Key-words: *judges' liability, judicial ethics, judicial deontology, discipline of judges, pre-vetting, vetting.*

ciplul independenței judecătorului și cel al răspunderii lui; aceste principii sunt două fețe ale aceleiași monede.

Răspunderea juridică reprezintă o categorie generală a dreptului ce presupune aplicarea de sancțiuni în cazul încălcării unor norme de drept, adică a comiterii unui fapt juridic imputabil [1, p. 738]. Principalul scop al răspunderii juridice constă în responsabilizarea subiecților pe care îi vizează. În general, există mai multe forme de răspundere juridică - constituțională, civilă, penală ș.a., dar judecătorilor le sunt aplicabile doar patru dintre acestea: disciplinară, penală, contravențională și materială. În Republica Moldova, cel puțin din perspectiva posibilității de punere în practică, răspunderea disciplinară este cea mai importantă formă de răspundere a judecătorilor. Răspunderea penală are caracter de excepție, nicio componentă de contravenție nu prevede judecătorul ca subiect special, iar răspunderea materială nu a fost încă niciodată angajată cu succes în privința judecătorilor.

În același timp, nu putem afirma că răspunderea juridică, indiferent de forma pe care o îmbracă, este unica metodă de responsabilizare a judecătorilor. În literatură s-a afirmat că judecătorul, el însuși dă, în

ultimă instanță, strălucire independenței sale, prin profesionalism, moralitate, caracter, deontologie [12, p. 293]. Similar, Comisia de la Venetia a precizat că și cele mai bune norme nu pot funcționa fără ca responsabilii de aplicarea acestora să fie de bună-credință, care constituie o categorie etică [22, § 7]. Iar în Republica Moldova, de când etica judiciară a devenit un component de bază al exercițiilor de „pre-vetting” și „vetting”, impactul ei asupra sistemului judecătoresc a crescut. În continuare, vom încerca să determinăm raza de acțiune a eticii judiciare în Republica Moldova, ceea ce implică o analiză a conceptelor și rolurilor eticii, deontologiei și disciplinei judecătorilor.

Discuții și rezultate

Conform Dicționarului explicativ al limbii române, „etica” provine din grecescul ἠθικός, „moral”, fiind definită ca totalitatea normelor de conduită morală urmate de o persoană sau de un grup, iar etica profesională înseamnă totalitatea îndatoririlor strict legate de activitatea profesională desfășurată în societate [3, p. 676]. Pentru a analiza conceptul de etică judiciară, suntem de opinia, prevalentă în literatură, că trebuie să ținem cont de arhitectura tripartită a acestui concept, care este compus din trei elemente distincte: principii fundamentale (macroetica), norme specifice (microetica) și limitele eticii judiciare în raport cu valorile și obiectivele concurente (etica relațională) [19, p. 2357].

Principiile fundamentale ale eticii judiciare conțin valorile pe care le asociem cu un bun judecător. Susținem opinia profesorului american Charles Gardner Geyh, care a identificat patru astfel de valori: un bun judecător este onest, imparțial, independent și înzestrat [19, p. 2357]. În cele ce urmează, vom clarifica înțelesul valorilor date.

Onestitatea (sau integritatea) este un foarte vechi și, în esență, un neschimbat atribut al judecătorilor, care este scos în evidență în special atunci când lipsește, de exemplu, atunci când un judecător comite acte de corupție.

Imparțialitatea, care denotă absența prejudecăților sau părtinirii în privința participanților la proces, este o trăsătură esențială a judecătorilor, la fel cu origini antice. În ultimele decenii, în spațiul european fațetele imparțialității au devenit deosebit de complexe. Or, interdicția discriminării din motive de sex, rasă, culoare, origine etnică sau socială, caracteristici genetice, limbă, religie sau convingeri politice ori de orice altă natură, apartenență la o minoritate națională, avere, handicap, vârstă sau orientare sexuală a pătruns adânc în conștiința europeană.

Pe de altă parte, punctele de plecare pentru formarea independenței judiciare, ca valoare etică și principiu de bază al realizării puterii judecătorești, nu se întrevăd atât de clar în istorie. Doctrina separării puterilor în stat - principalul imbold de evoluare a independenței judiciare - este produsul mai multor secole de devenire a gândirii politice și filosofice.

Originea ei este în secolul al IV-lea î. Hr., când Aristotel a descris trei compartimente ale statului: adunarea generală, funcționarii publici (demnitari de stat cu atribuții executive) și judecătorii [15, p. 175]. Și Roma republicană a cunoscut un sistem similar. Totuși, după cum a concluzionat academicianul Ion Guceac, caracterul reflecțiilor din antichitate privind organizarea puterilor statale în baza divizării lor denotă că fundamentul doctrinei separării puterilor în stat a fost clădit mult mai târziu [4, p. 240]. După căderea Imperiului Roman și fragmentarea Europei în Evul Mediu, timp de mai multe veacuri administrația de stat era efectiv inseparabilă de justiție, judecătorii fiind adjuncți ai monarhului. Actul englezesc al Succesiunii din 1701 ni se prezintă ca un prim mare impuls al independenței judiciare în Europa modernă, fiindcă a prevăzut un corp de judecători numiți de către Coroană (dar nu și suspendați sau destituiți discreționar de către aceasta), care să funcționeze separat atât de puterea legislativă, cât și de cea executivă [17, p. 269]. Iar în 1797, în „Metafizica moravurilor”, Immanuel Kant a identificat și, pentru prima dată în Europa, a deslușit suficient de convingător relația dintre domnia legii și existența a trei puteri de stat echilibrate, incluzând un sistem judecătoresc independent și dotat cu autoritate [23].

În acest context, trebuie să precizăm că independența judiciară poate fi conceptualizată structural și personal. Independența structurală se referă la poziția separată (distinctă) a puterii judecătorești în cadrul puterilor de stat. Independența personală (întărită, bineînțeles, prin situația puterii judecătorești) vizează statutul judecătorului, care îi permite să funcționeze liber față de toate forțele de natură socială, economică și politică, cât și în raport cu administrația judecătorească. În condițiile macroeticii, ne interesează, în primul rând, independența personală a judecătorului.

În ceea ce privește al patrulea principiu al macroeticii judiciare (i.e. faptul că judecătorii trebuie să fie oameni „înzestrați”), Charles Gardner Geyh îl compune din următoarele însușiri dezirabile pentru cei care înfăptuiesc justiția: competență, diligență și sobrietate [19, p. 2359].

Normele microeticii judiciare sunt acele norme, mai mult sau mai puțin specifice, care sunt ghidate de valorile și obiectivele macroetice, stabilind ce trebuie și ce nu trebuie să facă judecătorii în exercitarea funcției, dar și în afara acesteia. La nivel internațional, normele respective se regăsesc, în principal, într-un conglomerat de instrumente *soft law*. Acestea conțin reguli de conduită care, de principiu, nu au forță juridică obligatorie, dar pot avea efecte practice (e.g. transformarea practicilor statelor, instituțiilor și persoanelor) și juridice (e.g. modificarea legislației). Aici trebuie să menționăm cu precădere următoarele instrumente:

- 1) Principiile de la Bangalore din 2002 privind conduita judiciară, elaborate de Grupul Judiciar pentru Întărirea Integrității Justiției și

recomandate de Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite, conținând standarde de etică judiciară universal acceptabile [16];

- 2) Carta europeană a Consiliului Europei din 1998 privind statutul judecătorilor [18];
- 3) Avizul nr. 3 din 2002 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni asupra principiilor și regulilor privind imperatiile profesionale aplicabile judecătorilor și, în mod deosebit, asupra deontologiei, comportamentelor incompatibile și imparțialității [21].

La nivel național, normele microeticii judiciare se conțin în Codul de etică și conduită profesională al judecătorului, aprobat de Adunarea Generală a Judecătorilor în 2015 [2]. Acest Cod menționează expres principiile pe care sunt fundamentate normele sale: independență, imparțialitate, integritate, profesionalism, corectitudine, colegialitate, confidențialitate și transparență [2, art. 2]. Iar în conformitate cu art. 10 din Codul de etică și conduită profesională al judecătorului, încălcarea prevederilor acestuia poate constitui obiect al examinării în cadrul ședințelor Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor, activitatea căreia este stabilită în Regulamentul cu privire la activitatea Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor, adoptat de către Consiliul Superior al Magistraturii [2, art. 10]. Totuși, Regulamentul cu privire la activitatea Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor, aprobat în 2018, nu prevede atribuția Comisiei respective de a examina încălcări de ordin etic, aceasta având scopul de a le preveni prin consultanță și consiliere [14, pct. 1.3]. În particular, în conformitate cu pct. 2.1 lit. a) din Regulamentul dat, Comisia de etică și conduită profesională a judecătorilor emite, la solicitare sau din oficiu, opinii și recomandări pentru judecători cu referire la dilemele sau problemele ce țin de interpretarea și aplicarea prevederilor Codului de etică și conduită profesională a judecătorului, ele reprezentând soluții directe pentru o conduită corespunzătoare [14, pct. 2.1 lit. a)].

Relevabil este și faptul că art. 15 alin. (1) lit. e) din Legea nr. 544/1995 cu privire la statutul judecătorului statuează că judecătorii sunt obligați să respecte prevederile Codului de etică și conduită profesională a judecătorului [7, art. 15 alin. (1) lit. e)]. Mai mult, în conformitate cu art. 6 alin. (4) lit. c) din aceeași Lege, comportamentul incompatibil cu normele Codului dat echivalează cu lipsa reputației ireproșabile, reglementată de art. 6 alin. (1), și constituie un impediment chiar și pentru a candida la funcția de judecător [7, art. 6 alin. (4) lit. c)].

Limitele normelor eticii judiciare nu sunt delimitate doar de macro și microetică, fiindcă există valori și obiective concurente, care alcătuiesc etica relațională. La prima vedere, „etica relațională” nu pare să fie un element al eticii judiciare, fiindcă o limitează. Însă, granița dintre ceea ce este moral și ceea ce nu este moral pentru judecători nu poate fi trasată suficient de exact, fără a recurge la valorile

eticii relaționale – energia întunecată a universului eticii judiciare, după cum a denumit-o Charles Gardner Geyh [19, p. 2365]. În special, reglementările etice sunt supuse unor constrângeri de natură constituțională. Bunăoară, judecătorii, ca și toți cetățenii Republicii Moldova, au dreptul constituțional la libertatea de exprimare. Respectiv, prevederile Codului de etică și conduită profesională a judecătorului care restricționează libertatea acestuia de a exprima trebuie să fie înțelese în lumina conținutului dreptului respectiv [19, p. 2366].

În continuare, în ceea ce privește „deontologia”, Dicționarul explicativ al limbii române îi găsește originea în cuvintele grecești *δέον*, „obligație”, și *λόγος*, „studiu”, și furnizează două semnificații ale termenului: 1) parte a eticii care se ocupă cu studiul normelor și al obligațiilor specifice fiecărui domeniu de activitate, unei anumite profesii (de exemplu, deontologia medicală este ansamblul îndatoririlor care îi revin medicului în cadrul exercitării profesiei, în raporturile cu bolnavii, cu ceilalți medici cu care colaborează și cu personalul medical mediu și auxiliar, care se formează pe regulile și tradițiile profesiei); 2) teorie despre datorie, despre originea, caracterul și normele obligației morale [3, p. 534]. Având în vedere scopul prezentului articol, nu vom purcede la explicarea caracterului normativ al teoriei deontologiei. Astfel, ne vom limita la mențiunea că termenii „etică judiciară” și „deontologie judiciară” (acesta din urmă nefiind folosit în legile și actele subordonate legii din Republica Moldova) nu sunt intersanjabili. Căci, deontologia judiciară este asociată atât cu normele de etică, cât și cu cele de disciplină judiciară.

În final, „disciplina”, după cum indică Dicționarul explicativ al limbii române, este un cuvânt de origine latină cu mai multe sensuri, dintre care cel mai relevant pentru studiul nostru este ansamblul regulilor de conduită obligatorii pentru membrii unui corp profesional, ai unei colectivități [3, p. 584]. În cazul judecătorilor, disciplina reprezintă ordinea necesară impusă de legi și regulamente pe care aceștia sunt datori să o respecte, ca o garanție a îndeplinirii în condiții de eficiență și imparțialitate a actului de justiție [13, p. 362]. Viziunea predominantă în literatură este că principiile macroeticii și normele microeticii trebuie să fie cuplate cu un regim al răspunderii disciplinare a judecătorilor pentru a institui și, mai ales, a pune în aplicare standarde referitoare la buna (și proasta) conduită a judecătorilor [19, p. 2365]. În același timp, rolul (și potențialul) disciplinar al normelor de etică judiciară urmează a fi tratat cu multă prudență. Judecătorii trebuie, mai întâi de toate, să fie încurajați de a se inspira din idealurile promovate prin reglementările etice, dar nu de a-și modela conduita de o manieră formalistă, doar pe baza standardelor minime necesare care îi vor ajuta să evite răspunderea disciplinară [19, p. 2397]. Judecătorul american Oliver Wendell Holmes Jr. a făcut o observație foarte bună în această privință: „Dacă cineva vrea să știe ce spune legea și nimic în afară de aceasta,

înseamnă că el are abordarea unui om rău, căruia îi pasă doar de consecințele materiale pe care o astfel de cunoaștere îi permite să le prevadă, și nu a unui om bun, care își bazează conduita (indiferent dacă ea este sau nu prescrisă de lege) pe mai vagile sancțiuni ale conștiinței” [20, p. 459].

Abaterile disciplinare sunt prevăzute de art. 4 alin. (1) din Legea nr. 178/2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor [6, art. 4 alin. (1)]. În conformitate cu art. 4 alin. (1) lit. p) din această Lege, constituie abateri disciplinare ale judecătorilor și alte fapte (decât cele prevăzute de art. 4 alin. (1) lit. a)-n¹) care aduc atingere onoarei sau probității profesionale ori prestigiului justiției în așa măsură încât se afectează încrederea în justiție, comise în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în afara acestora, care, după gravitatea lor, nu pot fi calificate doar ca încălcări ale Codului de etică și conduită profesională a judecătorului [6, art. 4 alin. (1) lit. p)]. Doar în această prevedere din Lege se menționează etica judiciară. Chiar și așa, este cert că toate abaterile disciplinare sunt o proiecție a eticii judiciare: de exemplu, imixtiunea în activitatea de înfăptuire a justiției de către un alt judecător reflectă lipsa de integritate; încălcarea, fără să existe o justificare rezonabilă, a termenelor de îndeplinire a actelor de procedură - lipsa de profesionalism etc.

Disciplinarea judecătorilor se limitează la intervenții punctuale *a posteriori*. Aceasta poate lua forma a trei tipuri de sancțiuni disciplinare, pe care le aplică Colegiul disciplinar (dar și Consiliul Superior al Magistraturii): avertismentul, mustrarea și eliberarea din funcția de judecător (până în 2023, a existat și sancțiunea sub formă de reducere a salariului) [6, art. 6 alin. (1)]. Utilitatea răspunderii disciplinare poate fi ilustrată prin caracterul preventiv pe care efectele sancțiunilor disciplinare îl au asupra corpului de judecători. Bunăoară, pe durata acțiunii sancțiunilor disciplinare judecătorul nu poate fi transferat, numit în funcția de președinte sau vicepreședinte de instanță sau promovat în altă instanță, iar în cazul aplicării față de judecătorul demisionat a sancțiunii sub forma eliberării din funcție, acestuia îi va fi retrasă indemnizația unică de concediere și îi va fi recalculată pensia [6, art. 7 alin. (5)-(6)].

Acestea fiind enunțate, trebuie să relevăm că rolul eticii judiciare în procesul de asigurare a responsabilității judecătorilor din Republica Moldova a crescut simțitor. Putem chiar declara că raza de acțiune a eticii judiciare s-a extins, fiindcă aceasta nu mai cuprinde doar formele tradiționale de răspundere a judecătorilor. Dovada afirmației date rezidă în conținutul și efectele ale trei legi relativ noi: 1) Legea nr. 26/2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor, care prevede, *inter alia*, evaluarea integrității etice a candidaților din rândul judecătorilor la funcția de membru al Consiliului Superior al Magistraturii și în organele specializate ale acestuia [11, art. 1 și 2 alin. (1)]; 2) Legea

nr. 65/2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție, care prevede, *inter alia*, evaluarea integrității etice a judecătorilor Curții Supreme de Justiție și a candidaților la această funcție din rândul judecătorilor [9, art. 1 și 3 alin. (1)]; 3) Legea nr. 252/2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și procurorilor și modificarea unor acte normative, care prevede, *inter alia*, evaluarea integrității etice a judecătorilor care, din 1 ianuarie 2017 și până la 22 august 2023, au exercitat funcții administrative pe un termen mai mare de un an, a judecătorilor curților de apel și a judecătorilor care, până la 31 decembrie 2025, câștigă concursurile pentru ocuparea acestor funcții [10, art. 1 și 3 alin. (1)].

Legile nr. 26/2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și nr. 252/2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și procurorilor și modificarea unor acte normative fac expres referire la neîncălcarea gravă a regulilor de etică a judecătorilor, ca factor de corespundere criteriului de integritate etică [11, art. 8 alin. (2) lit. a); 10, art. 11 alin. (2) lit. a)], iar Legea nr. 65/2023 privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție - la încălcarea gravă a acestor reguli, ca factor ce contribuie la existența dubiilor serioase de necorespondere criteriului respectiv [9, art. 11 alin. (2) lit. a)]. De altfel, toate elementele prevăzute de aceste Legi, care vizează corespunderea criteriului de integritate etică, sunt extrase din macro și micro-etica judiciară. De exemplu, sancționarea emiterii actelor arbitrare, contrare normelor imperative ale legii și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, protejează valorile competenței, diligenței și sobrietății judecătorilor, conținutul cărora este dezvăluit în art. 6 din Codul de etică și conduită profesională al judecătorului [2].

Trebuie să precizăm că efectele nepromovării de către judecători a exercițiului de „vetting” sunt drastice. Or, acestea implică nu doar eliberarea din funcție a judecătorilor [9, art. 17 alin. (4); 10, art. 18 alin. (5)], ci și, în mod obligatoriu, interdicția exercitării în cursul unei perioade îndelungate a funcției de judecător și a altor funcții de demnitate publică [9, art. 17 alin. (5) lit. a); 10, art. 18 alin. (6) lit. a)] și lipsirea de dreptul la indemnizația unică de concediere [9, art. 17 alin. (5) lit. b); 10, art. 18 alin. (6) lit. b)] și de dreptul la pensie specială [9, art. 17 alin. (5) lit. c); 10, art. 18 alin. (6) lit. c)].

Astfel, conchidem că înțelegerea uniformă a eticii judiciare a devenit extrem de importantă, însă nu există suficiente mecanisme juridice care ar facilita această înțelegere și ar preveni lapsusurile etice. Căci, Comisia de etică și conduită profesională a judecătorilor a emis doar două opinii consultative, nefiind funcțională din 2019 până în prezent. În acest fel, judecătorii sunt lipsiți de o platformă instituționalizată pe care ar putea discuta pe larg multiple-

le probleme de punere în aplicare a normelor eticii judiciare. Respectiv, suntem de opinia că Consiliul Superior al Magistraturii, în calitate sa de garant al independenței puterii judecătorești, trebuie să ia în considerare întreprinderea tuturor măsurilor necesare pentru ca activitatea Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor să fie reluată. Or, aceasta negreșit va contribui la preîntâmpinarea derapajelor din sfera eticii judiciare și, în consecință, va spori nivelul de încredere a societății în instanțele noastre judecătorești.

Concluzii

Angajarea oricărei forme de răspundere a judecătorilor consemnează întotdeauna (explicit sau implicit) un derapaj din sfera eticii judiciare. Acesta este fundalul omniprezent, chiar dacă uneori neobservat, al discuțiilor despre imparțialitatea, integritatea, independența și profesionalismul judecătorilor. De altfel, din 2022, în Republica Moldova raza de acțiune a eticii judiciare s-a extins, fiindcă aceasta nu mai cuprinde doar formele tradiționale de răspundere juridică a judecătorilor - disciplinară, penală, contravențională și materială. Toate elementele prevăzute în cadrul evaluării externe a judecătorilor, care vizează corespunderea criteriului de integritate etică, sunt extrase din normele eticii judiciare. Cu toate acestea, în prezent, judecătorii din Republica Moldova nu dispun de o platformă specializată pe care să discute problemele de punere în aplicare a eticii judiciare. Așadar, reluarea activității Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor ar putea fi o prioritate pentru Consiliul Superior al Magistraturii. Platforma în cauză ar contribui la prevenirea comportamentului lipsit de etică judiciară și ar spori nivelul de încredere a societății în instanțele judecătorești din Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. Avornic Gh. ș.a. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol. II. Iași: Vasiliana '98, 2016. 561 p.
2. Codul de etică și de conduită profesională al judecătorului. https://www.csm.md/files/Acte_normative/Codul_de_etica_al_judecatorului.pdf (vizitat 29.10.2024).
3. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc & Gunivas, 2007. 2280 p.
4. Guceac I. *Tratat elementar de drept constituțional*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2020. 472 p.
5. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 6 noiembrie 2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 345-351.
6. Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor. Nr. 178 din 25 iulie 2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 238-246.
7. Legea cu privire la statutul judecătorului. Nr. 544 din 20 iulie 1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 59-60.
8. Legea privind aprobarea Strategiei privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022-2025 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. Nr. 211 din 6 decembrie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 325-333.
9. Legea privind evaluarea externă a judecătorilor și a candidaților la funcția de judecător al Curții Supreme de Justiție. Nr. 65 din 30 martie 2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 117-118.
10. Legea privind evaluarea externă a judecătorilor și procurorilor și modificarea unor acte normative. Nr. 252 din 17 august 2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 325-327.
11. Legea privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de auto-administrare ale judecătorilor. Nr. 26 din 10 martie 2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 72.
12. Muraru I., Tănăsescu E.-S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, ediția a XV-a. București: C.H. Beck, 2017. 320 p.
13. Popa I. *Tratat privind profesia de magistrat în România*. București: Universul Juridic, 2007. 704 p.
14. Regulamentul CSM cu privire la activitatea Comisiei de etică și conduită profesională a judecătorilor. https://www.csm.md/files/Acte_normative/Legislatia/Interne/2018/Regulament_Com_etrica.pdf (vizitat 29.10.2024).
15. Aristotle. *Politics* (B. Jowett, Trans.). Oxford: Clarendon Press, 1908. 355 p.
16. Bangalore Principles of Judicial Conduct. https://www.judicialintegritygroup.org/images/resources/documents/ECOSOC_2006_23_Engl.pdf (vizitat 29.10.2024).
17. Blackstone W. *Commentaries on the Laws of England*. Vol. I. Chicago: Callaghan and Cockcroft, 1871. 530 p.
18. European Charter on the statute of judges. <https://rm.coe.int/090000168092934f> (vizitat 29.10.2024).
19. Geyh Ch.G. The Architecture of Judicial Ethics. În: *University of Pennsylvania Law Review*, 2021, vol. 169, nr. 8, p. 2351-2399.
20. Holmes O.W. The Path of the Law. În: *Harvard Law Review*, 1897, vol. 10, nr. 8, p. 457-478.
21. Opinion no. 3 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. <https://rm.coe.int/16807475bb> (vizitat 29.10.2024).
22. Report on the Independence of the Judicial System. Part I: the Independence of Judges (CDL-AD(2010)004). Adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010). [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)004-e) (vizitat 26.10.2024).
23. The Judiciary and the Separation of Powers. Lecture by Jean-Marc Sauvé, June 22, 2011. <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/the-judiciary-and-the-separation-of-powers> (vizitat 27.10.2024).